

*'Out of space, out of time.' Deze onheilspellende woorden uit een gedicht van Edgar Allan Poe vatten **Spitsbergen** perfect samen. Het is een eiland van gevaarlijke fjorden en gletsjers die nauwelijks zijn onderzocht. Van gedoemde Nederlandse walvisvaarders en obscure Russische mijnwerkers. Maar ook van magische natuur, fabelachtig noorderlicht en surrealistische stilte. 'Hier houdt de wereld op en kom je aan het eind van je mogelijkheden als mens om te overleven.'*

TEKST KOEN KLEIJN FOTOGRAFIE PÉ CHAN

Outospace Outotime

Vuit de lucht biedt Spitsbergen, als het voor het eerst onder de wolken zichtbaar wordt, een afschrikwekkende aanblik.

Je ziet niets dan witte kilte, scherpe zwarte bergruggen, gletsjers, kale fjorden.

Een bevroren, eenzaam landschap. Ik moet in het vliegtuig denken aan Ultima Thule, de mythische naam voor het onbekende, uiterste noorden. In de woorden van de Amerikaanse schrijver Edgar Allan Poe: *'A wild weird clime, that lieth, sublime / Out of Space – out of Time.'* Maar het vliegveld van Longyearbyen, het hoofdstadje, ligt in de zon, en de landing verloopt gladjes. Spitsbergen is per slot van rekening een deel van Noorwegen, het rijkste land ter wereld. De dingen zijn hier solide.

In de milde nazomerzon rijdt een bus ons Longyearbyen binnen. Op de flanken van de hoge vallei staan restanten van schachthoofden en de pylonen van de kabelbaan, waarmee vroeger steenkool werd afgevoerd naar de haven. Het is kaal, maar er staan meer gebouwen dan je zou denken.

Er is een haventje, er zijn werkplaatsen voor sneeuwscooters, er is een kerk, een museum, vakantiehuisjes. Dat je op deze hoogte kunt wonen – Spitsbergen ligt even noordelijk als de noordkust van Groenland en duizend kilometer van de Noordpool – komt door de Golfstroom, die de eilandengroep nog net even aantikt. Als we om middernacht inchecken in ons pension, een voormalig mijnwerkersverblijf, is het nog altijd volop licht. Tijd voor een biertje in Hotel Spitsbergen, een elegante zaak met chesterfields, sigaren en het cognacachtige Spitsbergen Armagnac. Achter de bar staat Sigge, een IJslander van 28 jaar.

Hij werkte al overal: in Londen, in Israël, op cruiseschepen. Zijn spullen staan in opslag 'ergens in Frankrijk', maar hij heeft naar deze uithoek gesolliciteerd. 'Ik wilde dat een keer meemaken, die winter.' Hij doelt op de vier maanden dat de eilandengroep volledig in duisternis is gehuld. Het inwonertal daalt van tweeduizend naar vierhonderd. Voor de blijvers heeft de poolnacht echter een sterke aantrekkingskracht. Wat Sigge gaat doen, in het donker? Hij lacht. 'Foto's inplakken?'

BEVRIJDEND GEVOEL

In de haven wacht de driemaster Antigua voor een zeiltocht van elf dagen. Joachim, een jonge Duitser, is de schipper en hij brieft ons over het reilen en zeilen. Het woord cruise doet luxe vermoeden,

Boven
De fauna van Spitsbergen is rijk. Met de klok mee van links boven: rendier, Atlantische baardrob, ijsbeer en blauwe vinvis.

Links
ENGELSBUKTA
Landing met de dinghy voor een trek op het vasteland.

MONACOGLETSJER
Spitsbergen is voor een groot deel bedekt met gletsjers, die grote brokken in zee storten.

Vorige pagina's
MAGDALENAFJORD
De barkentijn Antigua manoeuvreert voorzichtig door het ijs.

maar het gaat om het varen. En dat is: aan dek staan, de poolwind, de kou en de deining voelen, en af en toe de handen uit de mouwen steken als de zeilen gehesen worden. Er zijn geen havens en geen steigers, we zullen aan land gaan met rubberboten. Dan komt het op je laarzen aan, en je warme ondergoed. We zijn welkom in de stuurhut, boven, waar het warm is, en worden bijgepraat over onze kansen de wilde dieren van Spitsbergen te zien: vogels, ijsberen, walvissen, poolvossen, walrussen, zeehonden. Fotograaf Pé vraagt naar de weersvoorspelling.

Joachim: 'It's wrong.'
'Wrong?'

'The weather forecast for Spitsbergen is always wrong.'

Het weer is uiterst veranderlijk, legt Joachim uit. Stralende zon, dichte mist, sneeuw, weer zon, dan mist – en dat vijf keer op een dag. Je verandert van koers en het weer verandert mee. Het weerbericht is nutteloos. Ik weet pas wat het wordt als ik aan dek sta.' We begrijpen meteen wat voor Joachim en zijn crew de attractie is van het varen hier: het komt op puur zeemanschap aan. Het schip is op zichzelf aangewezen. Het is een bevrij-

dend gevoel. Niemand zal deze twee weken met een mobieltje aan dek staan kwekken, niemand heeft e-mail, niemand heeft iets te melden over de Nederlandse politiek.

IJSBEERLES

Wat wel op het programma staat, is 'ijsbeerles' – hoe moet je omgaan met de kwetsbaarheid en de risico's van het arctisch gebied? We hebben daarvoor twee gidsen, al is die term te licht voor Louwrens Hacquebord, die als hoogleraar arctische studies, archeoloog en fysisch geograaf al dertig jaar op Spitsbergen komt. In de jaren tachtig was hij betrokken bij de grote opgravingen op Amsterdam-eiland, waar in de zeventiende eeuw de walvisvaarderskolonie Smeerenburg lag. De les is ernstig: ijsberen zijn niet aibaar. Ze eten hun eigen jongen op. Ze vallen alles en iedereen aan. Ze zijn razendsnel. Als wij op het land zijn, moeten wij bij elkaar blijven. Niet omdat we anders zouden verdwalen, maar omdat Louwrens en zijn kompaan Ronald Visser in geval van nood een vrij schot op de beer moeten kunnen hebben. Voor de eerste landtocht hijst iedereen zich in het reddingsvest, stapt in de deinende dinghy langs zij,

BACK TO THE USSR

Barentsburg, net ten zuiden van de hoofdstad Longyearbyen, is een bizarre plek. Het is een Russische kolenmijn, zoals er op het vasteland nog vele moeten zijn – vies, aftands, modderig, lowtech, onrendabel. Maar het stadje heeft een rare charme, alsof je in de Sovjet-Unie anno 1980 bent beland. Lenin staat er nog fier op een sokkel. Er is een school met 25 kinderen, een hotel met een volledig houten bar, waar Armeense cognac te krijgen is, een sporthal, een zwembad met zeewater, een theaterzaal en een museum. Daar bewaren de Barentsburgers een stukje hout met inscriptie, waarop het jaartal '1593' te lezen is. Ze zeggen dat onderzoek heeft uitgewezen dat dat plankje uit 1564 stamt. Daarmee kunnen de Russen ook oude rechten op de eilanden doen gelden. Dmitry, de lokale onderwijzer, vertaler en rondleider, is trots op zijn dorp. Hij heeft speciaal op de baan gesolliciteerd. Twee keer per jaar voetballen, volleyballen en badmintonnen de Russen tegen hun Noorse burens. Ze verliezen altijd. Alleen met schaken kunnen ze het nog winnen.

zet zijn voet bij de landing zonder aarzeling in het ondiepe water. We lopen zo elke dag een paar uur door de barre schoonheid van de arctische woestijn, die zoals alle woestijnen veel meer leven bevat dan je in eerste instantie denkt. Het bloeiseizoen is aan zijn eind, maar de vegetatie is nog kleurig en gevarieerd. Rendieren schrikken niet van ons, grazen door. Hoger op de hellingen, onder de vogelnesten, scharrelen poolvossen rond. Tussen de keien en het gletsjerpuin ligt drijfhout uit Siberië, walvisbotten, wier. We stuiten op de resten van een luisterpost van de Duitse marine uit de Tweede Wereldoorlog. In het water steken zeehonden verbaasd de kop op, soms vier, vijf tegelijk. Terug op het schip zien we vier volwassen ijsberen en een kleintje. Mazzel. Een paar dagen later, in de Magdalenafjord, moeten we onze voettocht haastig afbreken: een beer nadert, langzaam maar gestaag. De rubberboot wordt opgeroepen en pikt ons op. Er is geen paniek, de geweren blijven aan de schouders. Maar toch: de adrenaline bonkt door mijn lijf.

Ik ben gebiologeerd door het ijs van de gletsjers, die als grote blauwe gordijnen de fjorden afsluiten. Antigua kan er dichtbij komen, met een man op de voorplecht om de stuurman tussen de brokken ijs door te gidsen. Gletsjers leven, dat is duidelijk. Het zijn grote, geduldige, gevaarlijke monsters, die neuriën van diepe inwendige spanning, kreunen en kraken, hoorbaar in de totale stilte. Ze komen op je af, langzaam, maar soms snel, en ik denk soms dat ze hopen dat je nóg dichterbij komt, om je te verrassen en je te verzuipen. De drijvende brokken ijs – turkoois, lichtblauw, wit – halen je zachtjes in, omsluiten je. Op reis met Willem Barentsz, de Nederlandse schipper die Spitsbergen ontdekte, tekende Gerrit de Veer in 1596 op hoe de bemanning door de aanblik bijna betoverd werd: '...sagen wy het eerste ys, dat ons seer wonder gaf, meenende int eerst dattet witte Swanen waren.'

GRUWELIJK VERLEDEN

Spitsbergen is groter dan Denemarken, de afstanden zijn aanzienlijk. In het noordwesten liggen de eilanden die in de zeventiende eeuw door Nederlanders en anderen werden bewoond: Amsterdamøya, Danskøya, Zeeuwse Uytkyk. Op Danskøya staan de resten van ovens van walvisvaarders uit Harlingen. Sommigen van hen liggen hier begraven. Vanwege de permafrost liggen de

kisten op de oppervlakte, bedekt met stenen, die er inmiddels in zijn gezakt. Als je goed kijkt zie je botten. Maar er is nog veel meer. Er liggen ook de resten van het houten huis waarin de excentrieke Britse avonturier Arnold Pike eind negentiende eeuw de winter doorbracht. En dan zijn er de overblijfselen van een bouwwerk dat de Zweedse poolreiziger Salomon Andree gebruikte om een ballon te vullen met gas, om daarmee de Noordpool te bereiken. Dertig jaar later werd zijn stoffelijk overschot en dat van zijn bemanning gevonden op Hvitøya, een paar honderd kilometer oostwaarts. Nog merkwaardiger zijn de resten van de hangar waarin het luchtschip van de Amerikaanse journalist-avonturier Wellmann werd opgebouwd en met gas gevuld. Ook zijn reis, begin twintigste eeuw, liep op niets uit. De spanten en planken zijn merkwaardig goed bewaard in de droge, koude condities van de arctische woestijn. De stukken liggen in het rond alsof de heren vorig jaar pas zijn vertrokken. Ook indrukwekkend is Smeerenburg op Amsterdamøya, aan de overkant van de fjord. Hier bracht Louwrens Hacquebord in de jaren tachtig drie zomers door in de opgraving. Als we er rondlopen komt de ervaring weer naar boven. 'Het weer is hier eigenlijk altijd verschrikkelijk', vertelt hij. 'Het is het natste stuk van Spitsbergen, hier komen de depressies van de Atlantische Oceaan binnen. Altijd regen, altijd wind, sneeuw in juli.' Er verbleven in de zeventiende eeuw zo'n tweehonderd mensen. De resten van vijf, zes traanovens steken boven het zand uit. De hele zomer door werd hier gewerkt, in een gruwelijk bedrijf: de walvissen werden in de fjord gevangen, op het strand geslacht en uit elkaar gesneden. Hun spek werd enkele meters verderop in grote ketels gekookt, in stank en walm. Door de permafrost liepen het bloed en de blubber niet in de bodem weg. Tientallen Hollanders en Zeeuwen stierven hier en werden begraven op Doodemans Eylandt, een paar honderd meter verderop. Toch was het gezocht werk, omdat de verdiensten goed waren. Bij Hacquebord speelt een glimlach om de mond. Het is de glimlach van de deskundige, die het zich allemaal herinnert en het allemaal zeer goed vertellen kan, maar tegelijkertijd weet dat zijn gehoor in de verste verte niet kan bevatten hoe dat hier geweest moet zijn, die wind, die winter, die ijsberen. We vinden het graf van de zeven mannen

Expeditionleider Louwrens Hacquebord, hoogleraar Arctische Studies aan de Rijksuniversiteit Groningen, archeoloog en Spitsbergenveteraan. Het geweer is er niet voor niets: ijsberen liggen op de loer.

Linksboven

OMGEVING MOFFEN

Bij het passeren van de tachtigste breedtegraad ga je traditioneel even kopje onder. Het water was 1,8 graden Celsius, maar daarna ben je wel lid van de Orde van de Walrus.

OMGEVING MOFFEN

Walrus op een schots nabij Moffen Eiland, een beschermde walruskolonie, in de middernachtzon.

Rechts

FORLANDSUNDET

De barkentijn Antigua is een oude vissersboot, liefdevol omgebouwd tot een volwaardig *tall ship*. Als je durft mag je de boegspriet op of het want in.

die in 1634 wilden overwinteren en aan de scheurbuik stierven. Hacquebord herinnert aan Jacob Segers van der Brugge, die hier het jaar daarvoor wel met succes overwinterd had met zes anderen, bijna negen maanden in totale afzondering: 'In zijn journaal vermeldt Van der Brugge dat de zeven 's avonds altijd de tafel voor acht personen dekten, in de angstige verwachting dat de duivel hen in de poolnacht zou komen bezoeken.'

Ik zie bij Hacquebord onmiskenbaar iets van bewondering, misschien zelfs verlangen, naar die ervaring op leven en dood, op de grens van de wereld. Dat is misschien de ware passie voor Spitsbergen – een misbruikt woord, dat veel meer betekent dan alleen maar 'vurige belangstelling' of 'hobby'. Het betekent ook een zekere mate van lijden aan een onvervulbaar en onverklaarbaar verlangen, iets wat je gegrepen heeft, maar wat je niet per se gelukkiger maakt. 'Hier houdt de wereld op', zegt Hacquebord, 'Hier kom je aan het eind van je mogelijkheden als mens om te overleven.' Ik moet denken aan Thule, 'Out of Space – out of Time.' Hacquebord heeft 't meegemaakt, net als Van der Brugge en Pike, de andere excentriekelingen. Hij heeft zijn beer geschoten. Wij niet. Wij gaan aan boord en drinken whisky.

HET WILDE WESTEN

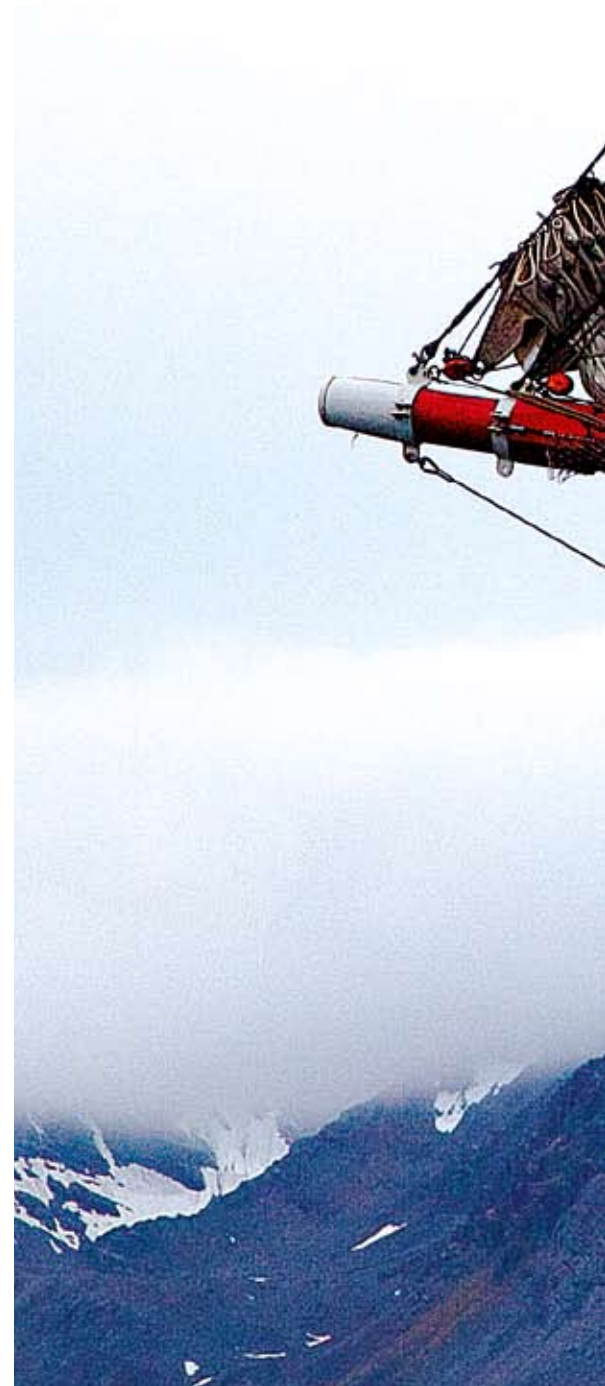
In Mushamna, een kiezelige baai aan de Woodford, ontmoeten we, bizar genoeg, de Duitse avonturier Hauke Trinks en zijn Engelse vriendin. De zestiger, in het dagelijks leven hoogleraar aan de universiteit van Hamburg, is van plan er voor de derde maal te overwinteren met zijn kleine kajuitjacht. Wij gaan er voor anker. 's Avonds laat komt hij even aan boord, buurten bij de schipper. Er gaan veel pullen bier naar de stuurhut. Trinks is een verschijning: een tanige kleine man, met driftige gebaren en (zo te ruiken) altijd dezelfde Noorse trui. Hij drinkt er nog een, en dan nog een stuk of wat, en komt op de praatstoel, het ene verhaal na het andere. Dat hij onderzoek doet naar primitief leven in de koude zee. Hoe hij ooit met een slok op een ijsbeer verjoeg met een sneeuw-

schep. Hoe hij over het ijs aan wal ging om zijn twee honden te voeren, en door het ijs zakte, bij 30 graden vorst. Hoe hij een zeehond ving en zelf slachtte. Hoe hij zijn eigen hond moest afmaken. Hij schreef er een boek over. Maar dan vraag ik door: 'Alles goed en wel, maar wat doet u hier nou eigenlijk?' Hij is er eerlijk over: 'Het is een vlucht. Ik kan dáár, in Hamburg, noch in Noorwegen, niet goed meer leven. Te politiek correct. Te georganiseerd, *Alles Quatsch!* Dit, hier, ik geef het toe, is het Wilde Westen. Ik schiet af en toen een rendier. Dat mag niet. Maar ik doe het.' Hij grijnst een stoute grijns, en een weemoedige.

Deze overwintering wordt zijn laatste.

De volgende dag komt de schipper bij het middagen naar beneden gerend met jongensachtig enthousiasme: hij heeft walvissen gezien. Twee blauwe vinvissen, die bijna drie kwartier bij het schip blijven rondhangen, blazen, duiken, even naar ons komen kijken. Dan passeren we de tachtigste breedtegraad. De traditie wil dat de dames en heren passagiers zich dan even in zee begeven. Een paar doen dat – ik ook. Het water is 1,8 graden. We mogen niet duiken, zegt Joachim: 'Je zou doodgaan van de shock.' *As if*. Moffen, een klein plat eiland met een grote kolonie walrussen, komt in zicht. Het is een wonderbaarlijke avond. De zon is net niet te zien, maar schijnt achter ons op de witte toppen van Spitsbergen, die roze en geel oplichten.

We kunnen bijna de hele noordkust zien. Rondom is de zee spiegelglad. Er is geen wind. Zachtjes bromt de motor ons tussen het ijs door, tot bij die schots waarop twee walrussen liggen. De motor gaat uit. We naderen de beesten zo dicht, dat de schipper vraagt geen foto's meer te maken – die herrie kan ze al verjagen. Het wordt doodstil. Je hoort de beesten snoeven en steunen en zuchten. Je ruikt de walruspoep. Je hoort het zachte gelik van het water aan het ijs. Het is tegen elven, het is schemerlicht, het is bitter koud. De schipper laat Antigua zacht voortglijden. Ik heb het idee elk moment van de wereld af te kunnen vallen. Ik heb er geen bezwaar tegen. ©

VAN WIE IS SPITSBERGEN?

De Terschellinger schipper en ontdekkingsreiziger Willem Barentsz was in 1596 de eerste die de eilanden beschreef. Hij noemde ze 'Spitsbergen'. De Noren zien dat anders. Enigszins gedreven door nationalistische overwegingen (Noorwegen is zelf pas sinds 1905 onafhankelijk) houden zij vol dat een Viking-document, dat melding maakt van het bereiken van Svalbard ('koude kust'), over dezelfde eilanden gaat. En dus gebruiken zij die naam. Eeuwenlang was niemand er in geïnteresseerd, op enkele walvisvaarders en pelsjagers na, tot

er eind negentiende eeuw steenkool werd gevonden. Mijnbouwers uit de VS, Duitsland, Schotland, Noorwegen en Rusland plantten toen her en der bordjes op de stranden waarmee stukken van de eilanden werden geclaimd voor exploitatie. Pas in 1926, toen het met de kolenhandel slecht ging, werd er een verdrag gesloten dat de status van Spitsbergen vastlegde. Sindsdien heeft Noorwegen de soevereiniteit over Spitsbergen. Alle ondertekenaars van dat verdrag hebben echter vrij toegang. Ook Nederlanders: stap in je boot en vaar erheen, 1500 zeemijl vanaf Harlingen.

De Antigua is van alle gemakken voorzien, maar het is een echt zeilschip. Af en toe is het alle hens aan dek voor het hijsen van de fok, de voorbovenmars, de binnenkluiver of het voorstengestagzeil.

Links

Het ijs heeft Spitsbergen gevormd, uitgesleten, gebroken, bezaaid met rotsige morenes. Toch is de vegetatie in de zomer heel kleurrijk.

